

İklim Değişikliği ve Küresel Isınma: Çevre ve Afet Sosyolojileri Açısından Bir Değerlendirme

Zuhal Yonca ODABAŞ (*)

Öz: İnsanı fiziksel çevreye karşı daha üstün gören “İnsan İstisnai Paradigma”dan, insanı ekolojik oluşumun bir unsuru olarak değerlendiren “Yeni Ekolojik Paradigma”ya doğru yaşanan dönüşüm modern düşünce ve pratiğin ikiliklerini aşmaya çalışan bir girişim olarak değerlendirilebilir. Kültürün doğaya yönelik acımasız yaklaşımı “İnsan İstisnai Paradigması”nın pratiği olarak karşımıza çıkmaktadır. Daha iyi yaşam, daha verimli yaşam, daha modern, daha insani yaşam sloganları ile kendi meşruluğunu sürdürmeye çalışan bu eğilim; refleksif modernite kavramının dile getirdiği gibi gerçek yüzünü göstermeye başlamış ve bilimin ikiye bölünmesi geniş toplumsal kesimler tarafından eleştiriye maruz kalmıştır. Bu çalışmanın odak noktası olan iklim değişikliği ve küresel ısınma olgusudur. Beck’in “Dünya Risk Toplumu” kavramsallaştırmasında ifade ettiği gibi, ulus-devlet sınırlarını aşan riskler ile yüz yüze gelmekteyiz. Bu yazıda, ulus-devlet aşan iklim değişikliği ve küresel ısınma olgusu, madalyonun iki yüzü olarak kabul edilebilecek olan çevre ve afet sosyolojilerinde yer alan kavramsal ve kuramsal tartışmalar açısından incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: iklim değişikliği, küresel ısınma, afet, çevre

Climate Change and Global Warming: An Evaluation From the Lens of Sociology of Environment and Sociology of Disaster

Abstract: A transformation from Human Exception Paradigm which accepts human being as a superior entity over the physical environment to New Ecological Paradigm that asserts human being is only one element of ecological formation can be evaluated as an attempt to overcome the dualities of modern thinking and practicing. The brutal approach of culture towards nature can be admitted as a practice of Human Exception Paradigm. This approach uses the mottoes concentrating on better, more productive and more modern life and by doing so it tries to legitimize its cruel character. However, with the rise of reflexive modernity it becomes possible to see and criticize the janus face of science by large populations. The main themes of this paper are climate changing and global warming. Right now world is experiencing an era as called World Risk Society by Beck. In that period, the boundary among countries has been blurring and both climate change and global warming are accepted as two examples of this era. In this paper, by assuming this argument, both climate change and global warming are admitted as two sides of a coin and analyzed through the lenses of sociology of disaster and environment.

Keywords: climate change, global warming, disaster, environment

Makale Geliş Tarihi: 22.05.2018

Makale Kabul Tarihi: 11.08.2018

(*) Doç. Dr. Çankırı Karatekin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü (e-posta: yoncaodabas@yahoo.com)

1.Giriş

İnsan denilen varlık, yeryüzünde yaşamaya başladığı andan itibaren, ayakta durabilmek amacı ile doğa olarak kavramsallaştırılan fenomen ile sürekli bir etkileşim içinde olmuştur. Zaman zaman doğa onu alt ederken; zaman zaman da insan, doğayı acımasız bir düşman ve sonsuz bir kaynak olarak değerlendirmiş ve onu yenmek için tüm kapasitesini kullanmıştır. Sosyoloji içindeki önemli isimlerden biri olan William Isaac Thomas'ın (1929) "özel algılar nesnel sonuçlar doğurur" ifadesi insanın doğa ile ve doğaya karşı bu amansız mücadelesini dile getirmek için kullanılabilecek belirgin deyişlerden birisidir. İnsan, yarattığı ve yeniden üretimi için emek verdiği yaşam dünyasını korumak için doğayı "öteki" olarak kavramsallaştırmış ve böylesine bir özel değerlendirme nesnel sonuçları beraberinde getirmiştir. Doğa kontrol altına alınması gereken bir unsur olarak kabul edilmiş ve insanın yarattığı yaşam dünyasının devamlılığı için söz konusu kontrolü sağlamak amacı ile farklı mekanizmalar oluşturmuştur.

Burada bahsi geçen tarihsel sürecin Batı veya Kuzey olarak kavramsallaştırılan toplumlarda daha yoğun ve acımasız bir şekilde deneyimlenmiş olduğunu belirtmek, bu çalışmanın kurgusu için hayati önem taşımaktadır. İklim değişikliği ve küresel ısınma olarak isimlendirilen ve insan doğa etkileşiminin sonuçlarından biri olarak kabul edilen bu iki sorun, söz konusu toplumların geçmişi ile yakın ilişki içindedir. Modernleşme olarak isimlendirilen ve kuzey yarımkürede yer alan toplumlarda kilisenin baskısına karşı çıkışlar ile beslenen Aydınlanma ile akla vurgu yapan bu bakış açısı ve pratiği, insan doğa çatışmasının daha sistemli bir şekilde gerçekleşmesine yol açmıştır. Modernite ve modernleşme, daha hesaplanabilir, kontrol edilebilir, daha verimli bir dünya (Ritzer, 2014) yaratma hayalini gerçeğe dönüştürmek için toplum-doğa ikililiği içinde toplumu ön plana çıkarmıştır. Fransız Devrimi ve Sanayi Devrimi de söz konusu hayalin gerçekleşmesinde etkili olmuş ve böylece özellikle Avrupa kıtasında yer alan toplumlar Sanayi Toplumu ya da Modern Toplumu olarak anılmaya başlanılmıştır. Her ne kadar bu yeni toplum yapısını meşrulaştırmak için dile getirilen argümanlar, insanın iyiliğine vurgu yapmış olsa da, asıl amacın toplumun ekonomik, siyasal ve sosyal bir oluşum olarak varlığını devam ettirmek olduğunu ileri sürmek yanlış bir değerlendirme olmayacaktır. İnsan bu durumda, nesne konumuna inmiş ve modern toplumun yaratılmasında bir araç olarak var olmuştur.

İnsan-doğa etkileşiminde, insanın doğaya hakim olma çabası olarak da kabul edilen bu sürecin, sosyoloji disiplini içinde bir sorun olarak ele alınması ise, 20.yüzyılın ikinci yarısından sonrasına rastlamaktadır. O zamana kadar, modernleşmenin, sanayileşmenin, kentleşmenin doğal bir seyri olarak kabul edilen bu girişim, 1970'li yıllara kadar sınırlı sayıda sosyolojik çalışmalara konu olmuştur (Dunlap ve Marshall, 2007). Sosyoloji disiplini içinde Durkheimian bakış açısının hakim olması yani, bir sosyal olgunun nedeninin bir başka sosyal olguda aranması, biyofiziksel dünyanın göz ardı edilmesini de beraberinde getirmiştir. Modernleşmenin sonsuz refah ve gelişme söylemi ile kendini meşrulaştırma çabası, bu çaba ile eş zamanlı ilerleyen teknolojik gelişmeler ve kentleşme, biyofiziksel dünya ile insan arasındaki bağlantıyı ortadan kaldırmıştır. Bu süreç, sosyoloji disiplini içinde insan ve insan olmayan varlıklar (doğa gibi) arasında da bir ayırım yaratmış ve insanın rasyonel varlık olması, teknoloji ve kültür yaratma becerisi

nedeni ile diğer varlıklardan daha üstün olduğu söyleminin oluşumuna katkıda bulunmuştur. Çevre sadece sosyal çevre olarak kabul edilmiş, biyofiziksel çevre sosyolojik araştırmaların ilgisini çekememiştir. 1970'lerden itibaren ise, biyofiziksel çevrenin, kendini yenilemeyecek seviyede bozulmaya başlaması ve bunun toplumsal düzeni olumsuz şekilde etkilemesi ile birlikte sosyoloji alanında, doğal çevrenin görünür hale gelmesi söz konusu olmuştur. Böylece bu tarihten itibaren sosyoloji disiplini içinde yeni bir çalışma alanı oluşmaya başlamıştır. Çevre sosyolojisi ya da çevresel sosyoloji.

Toplum, çevre ilişkisi üzerine yoğunlaşan bu çalışma alanı en genelinde, bu etkileşimin biçimleri ve sonuçları hakkında farklı teorik ve kavramsal katkıları içermektedir. Çevre sosyolojisinde karşımıza çıkan ilk paradigma İnsan İstisnai Paradigma olarak isimlendirilmektedir. Bahsi geçen paradigma, sosyolojinin oluşumunda etkili olan ve 1970'li yıllara kadar çağdaş sosyolojiyi şekillendiren bir paradigma olarak kabul edilmektedir. Modernleşme sürecinin hayatiğine inanan bu bakış açısında, biyofiziksel çevre, daha yaşanabilir bir dünya yaratmak bir araç olarak kabul edilmektedir. Diğer bir deyişle, insan-doğa arasındaki etkileşimin merkezine insanın ve toplumun yerleştirildiği bir paradigmatır bu. Bununla birlikte, daha önce de belirtildiği gibi, söylemde insanı merkeze almış olmasına rağmen bu eğilimin, arka planda toplumun ekonomik, siyasal ve sosyal çıkarlarını dikkate aldığı ve insanı nesneleştirdiğini hatırlamak gerekmektedir.

İnsanın diğer varlıklardan daha ayrı ve ayrıcalıklı bir konumda olduğu ve olması gerektiğini kabul eden İnsan İstisnai Paradigma, teknoloji ve bilimde yaşanan gelişmeler ile birlikte, doğanın kolaylıkla kontrol altına alınabileceğine dair özellikle Amerika ve Avrupa toplumlarında var olan inancı daha da güçlendirmiştir. Sonsuz bir kaynak olarak değerlendirilen doğa ya da biyofiziksel çevreyi araç olarak kullanan söz konusu toplumlar, bu sayede modernleşme ve gelişme çizgisinde daha ileri aşamalara rahatlıkla geçebileceklerini düşünmüşlerdir.

Catton ve Dunlap (1980), insanın diğer varlıklardan daha farklı bir konumda olduklarını kabul etmekle birlikte, insanın ve aklının sınırlılıklarını ve bu sınırlılıkları deneyimleyen kuzey yarımkürede yer alan toplumların karşılaştıkları "akılcılığın demir kafesine" de dikkat çekmişlerdir. Aklın ürünü olan bilim ve teknoloji, bir yandan toplumların yaşantısına katkıda bulunurken; öte yandan ise sonsuz kaynak olarak kabul edilen doğanın daha da yıpranmasına neden olmaktadır. Bu nedenle her iki otorite, özelde çevre sosyolojisi içinde; genelde ise sosyal bilimlerde yeni bir paradigmataya ihtiyaç duyulduğunun altını çizmişlerdir. İnsan ve insan olmayan biyofiziksel çevre arasındaki hiyerarşik yapılanmayı ortadan kaldıran bu eğilim "Yeni Ekolojik Paradigma" olarak isimlendirilmektedir. İnsan toplumlarının ekosisteme bağımlı olmalarına vurgu yaparak bu paradigma, sınırsız kaynakların tükenmesi durumunda insan toplumlarının da yok olma riski ile karşı karşıya olacaklarını ileri sürmektedir. Biyofiziksel çevre, sosyal çevre arasında yapılan ayırımın yapay olduğunu belirterek, ekoloji, ekosistem ve ekolojik zincir kavramlarının kullanılmasını destekleyen Yeni Ekolojik Paradigma, tüm varlıklar arasında oluşan sonsuz sayıdaki karşılıklı etkileşim ve bağımlılık ilişkilerine dikkat çekmektedir.

Modernleşme söylemini destekleyen ve eleştiren bu iki paradigma, İnsan İstisnai Paradigma ve Yeni Ekolojik Paradigma, çevre sorunlarına odaklanan sosyolojik analizlerin gerçekleştirilmesinde yol gösterici olmuşlar ve olmaktadır. Bu nedenle, çevresel bir sorun olarak kabul edilen iklim değişikliği ve küresel ısınma olgularına odaklanan bu çalışmada bu iki paradigmanın rehberliğinde oluşan teorik ve kavramsal tartışmaların, söz konusu sorunların kaynak ve çözümleri ile ilgili olarak kapsamlı bir resim sağlayacağı düşünülmektedir. Bu kabulden yola çıkılarak, yazının bu bölümünde bahsi geçen teorik ve kavramsal tartışmalar hakkında bilgi verilmektedir.

II.Çevre Sosyolojisi, İklim Değişikliği Ve Küresel Isınma

Çevrenin ve doğanın ne olduğu sorusu ile ilgili olarak çevre sosyolojisi içinde birbiri ile çatışan iki yaklaşım bulunmaktadır: realizm ve inşacılık. Lockie (2004), çevre sosyolojinin temel argümanlarından birisinin çevrenin sosyal olarak inşa edilmesi olduğunu belirtmektedir. Gerçekliğin ve gerçekliğin bir görünümü olarak çevrenin sosyal olarak inşa edilmiş olması, çok sayıda doğanın olması anlamına gelmektedir. Murphy (2004), sosyal inşacılık argümanının kendi içinde derecelendirildiğini belirtmekte ve ılımlı sosyal inşacılık olarak isimlendirilen perspektifte, gerçekliğin sadece sosyal olarak inşa edilen çevreye indirgenemeyeceği ve sosyal eylemin doğanın koşulları çerçevesinde gerçekleştiğinin kabul edildiğini dile getirmektedir. Diğer bir deyişle, ılımlı inşacılık fiziksel çevrenin koşulları çerçevesince şekillenen sosyal eylemlerin varlığını kabul etmektedir. Bununla birlikte Murphy (2004), ılımlı inşacılığın iki uç arasında arabuluculuk yapma potansiyelini tam olarak gerçekleştirmediğini ve sosyal inşa süreçlerine daha fazla odaklanıldığını ileri sürmektedir. Bu durum ise, çevre sorunlarının çözümü için somut adımların atılması önünde bir engel olarak değerlendirilebilir.

Realist bakış açısı ise, insan yorumlamalarından bağımsız bir şekilde var olan biyofiziksel dünyaya odaklanmaktadır. Pozitif bilim anlayışının önemsendiği bu eğilim içinde, nesnel olarak varlığı ispat edilmediği sürece çevresel sorunların varlığı kuşku ile karşılanmaktadır. Referans noktası olarak bilimin ele alınması, sosyal faktörlerin göz ardı edilmesini beraberinde getirmektedir. Gerek sosyal inşacı bakış açısı, gerekse realist perspektifin indirgemeci eğilimleri nedeni ile sınırlıkları bulunmaktadır. Bu nedenle ikisi arasında köprü kurma girişiminde olan teorik tartışmalar çevre sosyolojisi içinde de yansımaları bulmaktadır. Murphy (2004), inşacı realist bir perspektif ile bu bağlantının gerçekleştirilebileceğini savunmaktadır. Ona göre, kendi kavram ve pratiklerini sosyal olarak inşa etmektedirler. Risk ve doğa ile ilgili kavram ve pratikleri de bu başlık altında değerlendirmek gerekmektedir. Bununla birlikte, söz konusu kavram ve pratikler soyut oluşumlar değil, daha ziyade biyofiziksel dünya içinde vücut bulan varlıklar olarak değerlendirilmelidir. İnsanlar teknolojiyi doğanın sağladığı kaynaklar ile geliştirmektedirler. Teknoloji bu açıdan bakıldığında melez bir oluşum olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu teknoloji, otonom doğanın denge ve düzenin yeniden belirlemektir. Bu noktada, teknoloji ve doğanın her birinin sosyal oluşum içinde eylemde ve etkide bulunan varlıklar olarak kabul edilmesi söz konusudur. Doğa kültür ayrımının önüne, kavramların yeniden tanımlanması ile geçilmeye çalışılmaktadır. Bu çabalardan birisi olan Aktör İlişkiler Ağları Kuramı (ANT) (Latour, 1993), insan ve insan olmayan varlıkların,

oluşumların aynı statüde olduğunu ve her birinin sosyal oluşum içinde sürekli olarak hareket ettiğini ileri sürmektedir. Aktant olarak isimlendirilen insan olmayan varlıklara örnek olarak çevreyi vermek mümkündür. Çevre ya da doğa kendi dinamikleri ile sosyal oluşumlar üzerinde etkide bulunmakta, onları değiştirebilmektedir. Afet ve farklı çevre olaylarını bu şekilde ele almak mümkündür. Afetler kendi rasyonallitesi içinde sosyal oluşumlar üzerinde değişimler yaratabilmektedir (akt. Odabaş, 2010).

Çevre sosyolojisi içinde hakim olan bu iki ayrı bakış açısı ve onları birleştirmeye çalışan yeni argümanlara ek olarak, bu alan içinde farklı alanlara odaklanan kuramsal tartışmalar da bulunmaktadır. Buttel (2003), 1970'lerden itibaren çevre sosyolojisinde gerçekleştirilen çalışmaların özelliklerini iki başlık altında toplamaktadır. İlk aşamada, büyük teorik yaklaşımlar çevre sorunlarının nedenlerine odaklanırken; sonraki dönemlerde gerçekleştirilen araştırma ve tartışmaların çevre sorunları ile başa çıkma, çevre dostu ve nesnel olarak kabul edilen bilim dile getirmediği sürece sosyal olarak daha güvenli bir yaşamın nasıl sağlanabileceği sorularına odaklanmaktadır. Her iki eğilimin madalyonun yüzleri olarak değerlendirilmesi gerektiği de önemli bir gerçek olarak kabul edilmelidir.

Hannigan'a (2006) göre, çevrenin bozulması ya da dejenere olması ile ilgili olarak sosyoloji içindeki bakış açılarını şu şekilde sınıflamak mümkündür: Catton ve Dunlap'ın (1980) "Rakip Çevresel İşlevler Modeli"nde (Competing Environmental Functions) yer alan ekolojik açıklama ile Alan Schnaiberg'in "Toplumsal Çevresel Diyalektik" ve "Koşu Bandı Üretimi" kavramlarını içeren politik ekonomik açıklama. Çağdaş yaklaşımlar içinde yer alan bu perspektifler, sosyal yapı ve sosyal değişmeyi biyofiziksel çevre ile karşılıklı etkileşim içinde görmektedir. Diğer bir ifade ile sosyal yapı, sosyal değişme ve biyofiziksel çevre arasında çok boyutlu ve çok yönlü etkileşimler bulunmaktadır. Ortak noktaya rağmen bu iki yaklaşım söz konusu ilişkinin niteliğine yönelik argümanlarında farklılık göstermektedir. Bu farkları ifade etmek için her bir bakış açısını daha dikkatli incelemek gerekmektedir.

Ekolojik Yaklaşım ve Rakip Çevresel İşlevler: Bu yaklaşımın kökenlerine bakıldığında "İnsan Ekolojisi" kavramı ile özellikle kent sosyolojisine katkıda bulunan Chiago Okulu ve Robert Park (1952) gelmektedir. İnsan ekolojisi kavramı ile Park, var olma savaşı içinde olan toplumların ve bu toplumda yaşayanların hem fiziksel çevre içinde hem de emeğin işbölümünde kendi mevkilerini bulmaya çalıştıklarını ileri sürmektedir. Burada bahsi geçen işbölümü ile insan ve toplum ile biyofiziksel çevre arasında belirgin bir ayrım yapılmaktadır. Biyofiziksel çevre yaşam için gerekli olan kaynakları sağlamakla görevlidir. Bu bakış açısında biyofiziksel çevrenin dikkate alınmaması söz konusudur. Böylesine bir eğilimin arkasında ise, biyofiziksel çevrenin sonsuz kaynak olarak algılanması önemli etkiye sahiptir denilebilir. İnsan ekolojisi ile bitki ve hayvan ekolojileri arasında farklılık olduğunu dile getiren Park(1952), ayrımı şu şekilde belirtmektedir:

• İnsanlar, diğer varlıklar ile kıyaslandığında daha özgür varlıklar olarak karşımıza çıkmaktadır. Biyolojik çevreye bağımlılıkları fazla değildir.

- Teknoloji, insanlara habitatlarını biçimlendirme ve yeniden üretme olanağı sağlamaktadır.
- İnsan topluluklarının diğer ekolojilerden ayrı olarak “kültür” üretme özelliği bulunmaktadır

İnsanın ekolojisi dışında kalan diğer ekolojileri bir araç ve nesne olarak değerlendiren bu yaklaşımın, çevre sosyolojisi içindeki “İnsan İstisnai Paradigma” bağlantılı olduğunu ileri sürmek mümkündür. Bununla birlikte, bu yaklaşımın da kendi içinde homojen olmadığını belirtmek gerekmektedir. Özellikle Duncan (1961) tarafından geliştirilen “Nüfus-Organizasyon-Çevre-Teknoloji Modeli” (Population Organization Environment Technology-POET), her bir bileşenin diğerleri ile karşılıklı etkileşim içinde bulunduğunu belirterek, Park (1952) tarafından geliştirilen bakış açısının sınırlılıklarını aşmaya çalışmıştır.

Catton ve Dunlap (1980) tarafından geliştirilen Rakip Çevresel İşlevler Modeli ise, çevrenin birbiri ile rakip olan ya da rekabet eden üç işlevi olduğunu ileri sürmektedir. Söz konusu işlevleri ise tedarik ya da ikmal deposu, yaşam alanı ve atık deposu olarak belirten yazarlar, yenilenebilir ya da yenilebilir nitelikte olmayan kaynakların aşırı derecede kullanılması durumunda kuraklık, kıtlık yaşandığını ve yaşanabileceğini ifade etmektedirler. Yaşam alanı ya da habitus ise, barınma, ulaşım sistemleri gibi gündelik yaşamın devamlılığı için önem taşıyan gereksinimleri karşılamaktadır. Bu fonksiyonun aşırı kullanımı ise, aşırı kalabalıklaşma, yoğunluk ve diğer varlıklar ve türlerin habitatlarının bozulmasına neden olmaktadır. Atık deposu olarak ise çevrenin bir çöplük ya da çöp bidonu olarak işlevde bulunduğunu ileri sürmek mümkündür. Ekosistemin atıkları yok edebilme kapasitesinin üstünde biriken atıklar sağlık sorunlarının artmasına ve ekosistemin dengesinin bozulmasına yol açmaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken önemli noktalardan biri, söz konusu üç işlevin her birinin kendi alanlarını genişletmek için diğerleri ile mücadele içinde olmasıdır. Atık alanlarının genişlemesi, yaşam alanlarının ve yaşam için elzem olan kaynakları barındıran deponun sınırlarının küçülmesi anlamına gelmektedir. Yerkürenin sonsuz bir mekân olmaması bu rekabetin gerçekleşmesindeki etkenlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Hannigan (2006), son on yıllarda bu üç işlevin üst üste bindiğini ve dolayısı ile aralarında çatışma yaşandığını ifade etmektedir. Küresel ısınma gibi görece yeni olan sorunun da bu üç işlev arasındaki rekabetten kaynaklandığını dile getirmenin mümkün olduğunu ileri sürmekte ve genel bir değerlendirme yaparak bölgesel seviyedeki üç işlev çatışmasının artık küresel çevre üzerinde etkileri olduğunu da altını çizmektedir.

Politik Ekonomik Açıklama: “Toplumsal Çevresel Diyalektik” ve “Koşu Bandı Üretim”: Bu modelin önemli temsilcileri arasında yer alan Schnaiberg (1980), Marxist politik ekonomik bakış açısı ile Yeni-Weberci sosyolojiyi birleştirerek kapitalizm, devlet ve çevre arasındaki ilişkileri ele almaktadır. Böylelikle, ekonomik büyüme ile birlikte gelişen çevresel dejenerasyon ve eşitsizlik olgularını incelemiş ve kapitalist sistemin temel hedefinin artı değeri arttırmak olduğunu dile getirmiştir. Kapitalist sistem bu amacına ulaşmak amacı tüketimi arttırıcı ürünler üretmek ve yeni talepler yaratmaktadır. Reklam aracılığı ile yaratılan bu ihtiyaç ise, çevrenin daha fazla sömürülmesine yol

açmaktadır. Kapitalist sistem, çevre sorunlarının üstesinden gelebilmek için üretimi azaltmak yerine, politikacıları ve yaratılan söylemleri de kullanarak yeni ekolojik alanları tüketmeye devam etmektedir. Modernleşmenin bu eğilimini “Koşu Bandı Üretim” olarak değerlendiren yazar, bu üretim tarzı ile çevrenin korunması arasında ileri derecede sanayileşmiş toplumlarda giderek artan diyalektik bir ilişkinin varlığına dikkat çekmektedir. Devlet, bu iki taraf arasında denge sağlamak durumundadır. Diğer bir deyişle devlet, hem ekonomik gelişmeyi desteklemek; hem de çevreyi korumak zorundadır. Farklı bir ifade ile “çevresel yönetimsellik” (Redclift 1986), anlayışını hayata geçirmek durumundadır. Bununla birlikte, pek çok devletin, kararını ekonomik büyümeden yana kullandığı önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Çevre sorunları ile mücadele için ayrılan kaynakların farklı alanlara yansıtılması bu duruma bir örnek olarak verilebilir. Bu bakış açısında yer alan bir diğer argüman ise, küreselleşme süreci ile birlikte sanayileşme ile çevre arasındaki denge savaşının üçüncü dünya ülkelerine kaydığını ve kuzeyde yer alan ileri derecede sanayileşmiş ülkelerin, ekonomik büyümeleri için güney yarımkürede yer alan ülkelerde önemli çevresel yıkımlara neden olduğunu ileri sürmektedir. Kuzey ve güney arasındaki hegemonik ilişkilerin bir göstergesi olarak bu argümanı örnek vermek mümkündür.

Çevresel bozulmanın özellikle küresel ölçekte yaygınlık göstermeye başlaması ile birlikte bu bozulmanın önüne geçmek amacı ile neler yapılabilir sorusuna yanıt bulmaya çalışan tartışmalar da çevre sosyolojisinin ilgi alanı içinde yer almaktadır. Bu tartışmalar ile ilgili olarak Buttel (2003), çevresel iyileşmeyi sağlayabilecek dört kanalın varlığına dikkat çekmektedir: çevresel aktivizm ve çevre hareketleri, devletler düzeyinde çevresel düzenleme, ekolojik modernleşme ve son olarak uluslararası çevresel yönetim. Çevresel iyileşmeyi sağlayan bu kanallara dair iki önemli teorik tartışma bulunmaktadır: Beck’in (1992) “Risk Toplumu kavramsallaştırması ile Spaargaren ve Mol’un (1992) “Ekolojik Modernleşme Teorisi”. “Çevresel Devlet”in eninde sonunda ortaya çıkacağına inanan bu iki yaklaşım, bu devletin temel sorumluluk alanının çevreyi korumak olduğunu dile getirmektedirler (Fisher 2003: 9–10).

“Risk Toplumu” kavramsallaştırması ile Beck (2012), moderniteye ve ona eşlik eden risklere karşı eleştirel bir duruş sergilemektedir. Bununla birlikte, Beck’in (1992) modernitenin kendi ürettiği sorunları çözebileceğine dair bir inanış beslediğini de belirtmek gerekmektedir. Ona göre, Batı toplumları, sanayi ya da sınıflı toplum yapısından “Risk Toplumu”na doğru bir dönüşüm yaşamıştır. Sanayi toplumlarındaki temel söylem “refahın bölüşürülmesi” iken; Risk Toplumunda söylem “riskin bölüşürülmesi” üzerine kurgulanmaktadır. Risk Toplumu’nda risk, sanayi toplumları ile karşılaştırıldığında daha fazla karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte, her iki toplum yapısında eşitsizlikler vardır ve bu iki toplum yapısı özellikle üçüncü dünya ülkelerinin sanayi merkezlerinde aynı anda var olmaktadır. Bilimin ve sosyal kurumların riskleri kontrol edememesi nedeni ile zaman ve mekân sınırlarını giderek aşmakta ve sadece belirli bir coğrafya ya da kuşağı etkilememektedir. Bu duruma örnek olarak Çernobil’de yaşanan nükleer sızıntıyı vermek mümkündür. Bir diğer örnek ise küresel ısınmadır. “Bumerang Etkisi” olarak nitelendirilebilen bir şekilde bu riskler, kendilerini üreten batı

ve kuzeyde yaşayan toplumlari da kapsar hale gelmektedir. Bu durumda yerkürenin coğrafi sınırlılığının önemli etkisi bulunmaktadır.

Spaargaren ve Mol (1992) tarafından geliştirilen “Ekolojik Modernleşme” tezi ise, modernleşmenin ana yolundan ayrılmadan çevrenin korunabilmesinin mümkün olduğunu savunmaktadır. Aşırı derecede sanayileşme ile ekolojik sistem değişikliği yaşayan yerkürede ekonomik büyümeyi de ihmal etmeden çevre dostu sanayi, pazar ve yönetimin olabileceğini dile getiren yaklaşım, Schumacher’in (1974) “Küçük güzeldir” ideolojisini reddetmektedirler (akt. Hannigan, 2006). Çevrenin korunması için küçük işletmelerden daha ziyade, büyük ölçekli ve çevre dostu sanayiye (yeşil endüstri gibi) gereksinim vardır. İlerleyen dönemlerde Snaiberg’in politik ekonomik bakış açısına yakınlaşmaya başlamasına rağmen, ekolojik modernleşme tezinin “sorumlu kapitalizm” anlayışı ve pazarın öncelliğinden vazgeçtiğini söylemek mümkün değildir. Bununla birlikte çevre ve sanayinin çıkarlarının bir arada gözetilebileceğine dair inanış, farklı ülkelerde hala yaygın bir şekilde kabul görmektedir.

III. İklim Değişikliği Ve Küresel Isınma

Yeni Ekolojik Paradigma ile sosyal bilimler ve politika pratikleri yeni bir kavram ile karşılaşmışlardır: Sürdürülebilirlik. “Biz dünyayı atalarımızdan miras almadık, çocuklarımızdan ödünç aldık” ifadesi ile de sloganlaşan bu kavramın içeriğine bakıldığında, yeryüzünün biricikliğine vurgu yapıldığını görmek mümkündür. Dünyanın tekilliği ile ilgili olarak Desonie (2008), bilimsel verilere dayanarak farklı gerekçeler dile getirmektedir: Dünya, yaşamın devam etmesi için gerekli olan suyun üç hali ile (katı, sıvı ve gaz) bir arada bulunduğu bir gezegendir. İklim olarak Güneş Sistemi içinde yer alan diğer gezegenler arasında yaşanabilir iklim ve atmosfer koşullarına sahip tek gezegendir. Atmosferde bulunan “ sera (greenhouse)” gazları, güneşten gelen ve yeryüzündeki yaşayan organizmalara zarar veren bazı sıcaklık ve ışınların yeryüzüne ulaşmasını engellemekte ve böylece yeryüzündeki yaşam zenginliğinin devamlılığını sağlamaktadır. Bununla birlikte yeryüzünde zaman ve mekân bakımından sıcaklıkların farklılık gösterdiğini dile getiren Desonie (2008), 1990’lı yıllardan itibaren sıcaklığın olağanüstü derecede artmaya başladığını belirtmektedir. İnsanlık tarihinin en fazla sıcaklık artışının yaşanması ve bu artışın küresel ölçekte deneyimlenmeye başlaması başta iklim bilimcilerin olmak üzere, doğa ve sosyal bilimcilerin ve politika yapıcılarının gündemlerini belirlemeye başlamıştır ve bu alanlarda söz konusu artışın nedenleri, sonuçları ve sonrasında bu sorun ile nasıl başa çıkılabileceği konularında farklı argümanlar oluşmaya başlamıştır. İklim bilimciler, bu artışı arkasındaki en önemli unsurun insan aktiviteleri olduğunu dile getirirken, aslında bir yönü ile İnsan İstisnai Paradigma’nın eleştirisini de yapmışlardır. Farklı bir deyişle, fosil yakıtlarının tüketilmesi, ormanların yok edilmesi sera gazalarının atmosferdeki yoğunluğunu arttırmış ve tarımda kullanılan seranın kendi alanı içinde sıcak hava yaratmasına benzer şekilde, bu gazlar da atmosferde sıcaklığın yükselişine neden olmuştur. Küresel ölçekte yaşanan bu değişim “küresel ısınma” olarak kavramsallaştırılmaktadır. Atmosferin giderek ısınması ile ilgili pek çok delilin varlığını dile getiren Silver (2008) bu değişiklikleri şu şekilde sıralamaktadır: Küresel ölçekte okyanus sıcaklığının ölçülebilir derecede artması ve bunun sonucunda buz ve karın hızlı bir şekilde erimesi. Her yıl buz

dağlarının erimesi sonucunda deniz seviyesi 0,8 mm artmaktadır. Buna ek olarak, her on yılda bir önceki on yıllık zaman dilimine kıyasla kuzey yarımkürede %2 oranında daha az kar yağışı görülmektedir. Kalıcı şekilde buz ile kaplı olan alan 1900 yılı ile kıyaslandığında %7 oranında azalma göstermektedir. Bahar daha erken gelmekte, göçmen kuşlar daha erken göç etmekte, kuşlar daha erken dönemlerde yumurtlamaktadır. Biyofiziksel çevrede yaşanan bu dönüşümlerin nedenlerine bakıldığında büyük oranda insan faktörü karşımıza çıkmaktadır. Kitlesel üretim ve tüketim, genelde yerkürenin, özde ise atmosferin tolere etme kapasitesinin oldukça üzerindedir.

Her ne kadar, küresel ısınma denilen fenomen günümüzde, gerçek olarak kabul ediliyor olsa da, bilimsel çalışma ve tartışmalarda bu sorunun varlığının kabulü için beklemek gerekmiştir. Desonie (2008), 1950'li yıllardan itibaren küresel ısınma ve iklim değişikliğinin etkili bir şekilde küresel ölçekte yaşandığına dair argümanın tüm bilim insanları arasında kabul edilmesinden önce 1980'li yıllarda hemen hemen tüm bilim insanlarının yaşanan değişimlere kuşku ile baktığını dile getirmektedir. Her ne kadar insanın yeryüzü üzerinde biyofiziksel çevreye yönelik müdahaleleri olsa da, bu müdahalelerin küresel ölçekte bir etki yaratma ihtimalinin oldukça düşük olduğunu söyleyerek kendi bakış açılarını meşrulaştırmaya çalışan bu bilim insanları Desonie'ye (2008) göre, artık küresel ısınmanın varlığına ve bunun temel nedeninin insan faaliyetleri olduğuna inanmaktadırlar.

Brauch ve Spring (2011), yerküre ve insanlık tarihinin dönüm noktalarından birisi olarak Sanayi Devrimini kabul etmektedirler. Onlara göre, Sanayi Devrimi ile birlikte Holosen döneminden Anthroposen (Crutzen, 2002) dönemine bir geçiş yaşanmıştır. Bu dönüşümün temel nedeni insanın doğaya olan müdahalesidir ve özellikle fosil yakıtların kullanımı iklim değişikliğinin antropocenic periyoduna neden olmuştur. Anthroposenik dönemin en önemli özelliği, insan denilen varlığın küresel ölçekte yerküreyi değiştirebilecek kapasitede olması ve bu kapasitesini gerçekleştirmeye çalışmasıdır. On dokuzuncu yüzyılın sonlarından itibaren, insanın doğaya müdahalesi ve nüfus giderek artmaya başlamıştır. Böylesine bir gelişim, top ve teknoloji alanlarındaki ilerleme ve ucuz fosil yakıt kaynakları sayesinde gerçekleşmiştir. Bu ilerleme diğer yandan ise hava kirliliğine, asit yağmurlarına ve toprak kullanımında önemli değişikliklere neden olmuştur. Yaşanan bu değişimler uluslararası oluşumlarda yeni bir kavramsal çerçevenin gelişmesine neden olmuştur: "sürdürülebilir kalkınma". Rio de Janeiro 'da 1992 yılında gerçekleştirilen Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı (UNCED) ilk defa kullanılan bu kavram, Birleşmiş Milletler Milenyum Raporu (2000) ve 2002 yılında gerçekleşen Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi'nde de kullanılmış ve çevresel olarak sürdürülebilir insani kalkınma hedefine ulaşmak amacı ile teknoloji ve bilimin birlikte hareket edilmesi gerekliliğine vurgu yapılmıştır. Ekolojik Modernleşme mantığının örneği olarak değerlendirilebilecek olan bu girişim ile küresel ölçekte bir çözüm arayışı karşımıza çıkmaktadır. Benzer şekilde Beck'in (2012) uluslararası ölçekte işbirliğine vurgu yapan argümanları da bu çaba ile ilişkilendirilebilir.

Anthroposenik iklim değişikliğinin hem Dünya hem de insan toplumları üzerine etkisi bilinen bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır. Moss (2009), 2005 yılında Kyoto

Protokolü'nün yürürlüğe girmesi ve 2007 yılındaki Bali yol haritası ve bu girişimleri takip eden farklı ulusal ve uluslararası çabalarda son dönemlerde “sosyal adalet” konuları da tartışılmaya başlanılmıştır demektir. İklim değişikliği ve küresel ısınma probleminin olumsuz sonuçlarının küresel ve yerel ölçekte adil olarak dağıtılmasının yollarına odaklanan bu kavram, sadece geçmiş ya da bugün ile ilgilenmemekte ve gelecek kuşakları da dikkate almaktadır. Bu noktada, sosyal adalet kavramının sürdürülebilirlik kavramı ile paralellik gösterdiği ileri sürülebilir.

Brauch ve Spring (2011), küresel ısınmanın toplumsal alanda farklı etkileri olabileceğini dile getirirken söz konusu tartışmaları dört başlık altında ele almaktadırlar: Deterministler, ampiristler, kuşkucular ve inkârcılar. Deterministler, 21.yy'da iklim değişikliğinin savaşılar neden olacağını ileri sürmektedirler. Diğer grup olan ampiristler ise, iklim değişikliği ve çevresel sorunlar nedeni ile zorunlu göçün gerçekleşeceğini ve küçük ölçekte şiddet uygulamalarının yaşanacağını dile getirmektedirler. Bu durum ise, iklim değişikliği ve güvenlik ile ilgili tartışmaları da beraberinde getirmektedir. Şüpheliler ise, iklim değişikliği nedeni ile bir savaşın çıkacağına dair niteliksel ya da niceliksel bir kanıtın bulunmadığını, bu nedenle bu ihtimalin düşük olduğunu dile getirmektedirler. Son grup olan inkârcılar ise, antroposenik iklim değişikliğinin varlığı ile ilgili argümanları ve iklim değişikliği ile olası çatışmalar arasında bağlantıyı ret etmektedirler.

IV.Küresel Isınma Ve İklim Değişikliği: Afet Mi Risk Mi?

Küresel ısınma gibi bir sorunun anlaşılması için Beck (2012), ulus-devlet mantığı ile kurgulanan sosyolojinin yeterli olamayacağını ileri sürmektedir. Bu noktada önerdiği çözüm yolunu “kozmpolitik dönüş” kavramı ile açıklamaktadır. Bu kavram ile Beck (2012), metodolojik olarak kendimize diğerinin gözü ile bakmayı önermektedir. Bu dönüşün gerçekleşmesi için gerekli olan koşullardan birisi, metodolojik nasyonalizmin eleştirisidir. Kavram, ulus-devlet ve toplumun modern toplumun doğal sosyal ve politik biçimleri olduğunu ifade etmektedir. Diğer deyişle insanlık, belirli sayıda uluslara bölünmüş, bu uluslar kendi içlerinde ulus-devlet olarak organize olmuş ve kendilerini diğer ulus-devletlerden ayırmak için belirli sınırlar ve farklılıklar oluşturmuştur. Ulusal ve uluslararası şeklinde ikililik yaratan bu bakış açısı ve pratik, yasal düzenleme ve oluşumlar, siyasal yapılanma ve en genelde sosyolojik bakış açısında hakim bir sınırlılık olarak karşımıza çıkmaktadır. Metodolojik nasyonalizmin eleştirisi ile Beck (2012), ulus devleti ortadan kaldırmamakta, daha ziyade ulus-devletler ötesinde üstünde bir düşünce biçim ve pratiğinin gerekliliğini savunmaktadır. Ulus devlet aşırı oluşumların varlığını (Avrupa Birliği gibi) bu gerekçesine kanıt olarak sunmaktadır. Kozmpolitik bir bakış açısının önemini dile getirmektedir. Makro ölçekteki politik siyasal düzenlemelerin aksine gündelik hayattaki farklı deneyimlere bakıldığında, melezliklerin ön planda olduğunu belirten Beck (2012), “kozmpolitizasyon” kavramını kullanmaktadır. Öteki olarak ifade edilen aslında dışarıda değil; içimizde yer almaktadır derken söz konusu melezliği ifade etmektedir.

Kozmpolitizasyon sürecini, “Dünya Risk Toplumu”nun bir örneği olarak kabul eden Beck (2012) bu kavram ile birlikte 21. yy'ın başlarında meydana gelen sosyal ve

politik dinamik ve dönüşümleri anlamada önemli olduğunu ileri sürmektedir. Nükleer, ekolojik, finansal, askeri, terör, biyokimyasal ve enformasyonel farklı risklerin giderek artış gösterdiği bu zaman diliminde bu riskler ile başa çıkmak için takip edilen üç olası tepki biçimi bulunmaktadır: inkar, ilgisizlik ve değiştirme/dönüştürme, transformasyon. İnkâr, büyük oranda, ilk modern kültüre ait bir tepki biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. İlgisizlik, postmodernizm içindeki nihilistik eğilimi ortaya çıkarmaktadır. Transformasyon ise, dünya risk toplumu kavramının işaret ettiği noktayı ifade etmektedir: insan ürünü geleceğin ve onun riskli sonuçlarının çokluğuna dair beklentiler modern toplumların kurumları, yaşam koşulları ve algılarını nasıl etkilediği ve dönüştürdüğü sorusu. Transformasyona en iyi örneklerden biri, küresel ekonomik kriz ve onun Avrupa ve Dünya ölçeğinde yarattığı huzursuzluk, kaos ve belirsizlik ortamıdır. Risk ile felaket kavramlarının birbirleri ile aynı olmadığını ifade eden Beck (2012), farklılığı şu şekilde dile getirmektedir: Risk, felaket beklentisidir. Risk, gelecekteki felaketlerin ne olduğunu bilmeden şimdiki zamanda bu geleceğin hesaplanmasıdır. Eğer yıkım ve afet bekleniyor ise, bu beklentilere karşı eylemde bulunma olasılığı söz konusudur. Küresel ısınma, finansal kriz gibi afet ve felaket beklentileri eğer sosyal oluşum içinde yer bulursa, politik bir güç haline gelebilir ve böylelikle daha iyi bir dünya oluşumuna yardımcı olabilir. Böylesine iyimser bir bakış açısına sahip olan Beck (2012), bu argümanlarından yola çıkarak iklim değişikliğinin farklı yönlerine odaklanmaktadır. Ona göre, iklim değişikliği ile birlikte “topluluk” fikrinin içeriği de değişmiştir. Topluluk, paylaşılan değerler üzerinden yapılan tanımlanmasının sınırlarını aşmış durumdadır. Daha bölgesel, yerel ya da ulus-devlet mantığı üzerine kurgulanan bu kavram, iklim değişikliği gibi küresel boyutta deneyimlenen durum için yeterli değildir. İklim değişikliği ile başa çıkma çalışmaları, küresel ölçekte bağlantılı olmayı, sorumluluk almayı gerektirmektedir. Bu noktada ortaya çıkan topluluk “kozmpolitan topluluk” olarak isimlendirilebilir. Bu kozmpolitan topluluklarda, iklim değişikliği ile birlikte politik güç ve eşitsizlik tartışmaları da farklılık göstermektedir. Hava kirliliğinin demokratik olduğunu dile getirirken Beck’in (2012) anlatmak istediği durum tam da budur. Buna ek olarak eşitsizlikler, yerel boyutta kalmamakta ve küresel ölçekte deneyimlenmektedir. Kuzey ve güney yarımküreler arasında oluşan hiyerarşik yapılanma buna örnek olarak verilebilir. Bu sorunun çözümü için yeni bir politika anlayışına ihtiyaç duyulduğunu dile getiren Beck (2012), kararların daha demokratik bir şekilde alınması ile yani “kozmpolitik realpolitik ile bu sorunun üstesinden gelinebileceğini varsaymaktadır.

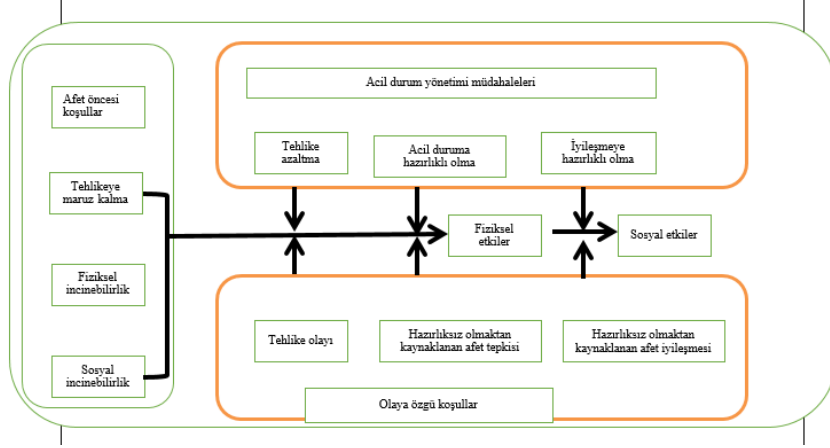
Küresel ısınma bir afet midir risk midir? Böylesine bir sorunun yanıtını vermek için afet ile risk kavramları arasındaki farklılık ve bağlantıları belirtmek gerekmektedir. Her iki kavram arasındaki farklılığı zaman ve afet ve riske dair bilginin edinim yolları açısından ele alan Stalling (1997), afetlerin geçmiş zaman ile birlikte anıldığını; risklerin gelecek zaman ile bağlantılı olduğunu dile getirmektedir. Beck’in (1992) risk kavramsallaştırmasında da gelecek vurgusunun belirgin bir şekilde yapıldığı hatırlamak, farklılığı açıklamada yardımcı olacaktır. Buna ek olarak, afetlere dair bilgiler dolaylı ya da dolaysız gözlemler ile elde edilmektedir. Riskin gelecek ile ilişkilendirilmiş olması ona dair bilginin belirsizliğini de beraberinde getirmektedir.

Her iki kavram arasındaki ortak nokta ile ilgili olarak ise Benson ve Twig (2004) risk kavramının belirli bir tehlikenin (doğal ya da insan ürünü), belirli bir yerde ve büyüklükte gerçekleşme ve bunun sonucunda oluşabilecek maddi ve manevi hasarların derecesini içeren olasılıklara karşılık geldiğini belirtmektedir. Bu olasılıkların gerçekleşmesi ise afet olarak tanımlanabilir (akt. Odabaş, 2010). Bununla birlikte afet ve risk kavramlarının birlikte kullanımı olan “afet riski” kavramsallaştırması her iki kavramın içeriğini taşıyarak melez bir nitelik göstermektedir.

Fritz (1961) afeti, belirli bir zaman ve mekânda oluşan ve ortaya çıktığı toplumda ya da onun alt bileşenlerinde fiziksel zarar ve sosyal huzursuzluk yaratan bir olay olarak tanımlamaktadır. Lindell (2013) söz konusu fiziksel ya da sosyal huzursuzluğun ya da afet çalışmalarında sıklıkla kullanılan ifadesi ile etkilerinin ortaya çıkmasında, afet olarak nitelendirilen olayın toplumun başa çıkma kapasitesi üzerinde etkiye bulunmasının önemli yer tuttuğunu ileri sürmektedir. Ona göre, afetin zaman boyutu kendi içinde üç ayrı başlık altında ele alınmalıdır: Etki öncesi, etki sırası ve etki sonrası. Bununla birlikte, afetlerin özelliklerine göre bu üç aşamanın eş zamanlı olarak ortaya çıkma potansiyeline sahip olduğunu dile getiren Lindell (2013), afet süreçleri ile ilgili bir diğer gruplandırma ise söz konusu sürecin zarar azaltma, afet hazırlığı, acil durum tepki ve afet iyileşmesi şeklinde dört aşamayı kapsadığını belirtmektedir. Bununla birlikte, söz konusu aşamaların doğrusal değil, döngüsel bir ilişki içinde olduğunu ve zaman zaman aşamaların eş zamanlı olarak ortaya çıkabileceğini unutmamak gerekmektedir (Mileti, 1999). Söz konusu süreçlerin aynı zamanda afet yönetiminin aşamalarını oluşturduğunu ileri sürmek yanlış bir değerlendirme olmayacaktır. Afetlerin ve afet risklerin gerçekleşmiş ve olası zararlarını minimum seviyeye indirmek amacıyla olan afet ve afet riski yönetimlerinin afet ve afet kavramsallaştırmalarında karşılaşılan ortak noktaları şu şekilde sıralamak mümkündür (Fritz, 1961; Ploughman, 1997:121; Kumar, 2000):

- Afetler, meydana geldikleri toplum ya da onun alt kesimlerinde geçici olarak kısa ya da uzun süreli olabilir- normal işleyişini yani statükoyu bozmaktadırlar.
- Afetler, meydana geldikleri toplum ya da onun alt kesimlerinde fiziksel ve ekonomik alanlarda ve toplum üyelerinin yaşam durumlarında önemli sorunlara (ölme, yaralanma gibi) yol açmaktadırlar.
- Afetler, afet öncesinde kendi kendine yetebilme kapasitesine sahip olan toplumun ya da onun alt kesimlerinin belirli bir süre dışarıya bağımlı hale gelmesine neden olmaktadır.
- Bununla birlikte afetlerin, farklı sosyal kesimler için fırsatlar penceresi yaratma potansiyelini de unutmamak gerekmektedir (Odabaş, 2010).

Afet ve afet risklerinin etkileri olarak da ele alınabilecek olan bu özellikler ile ilgili olarak Lindell ve Prater (2000) ‘in geliştirdiği Afet Etki Modeli’de afet çalışmaları üç boyutta ele alınmış ve bu üç unsurun birbirleri ile karşılıklı olarak etkileşim içinde olduğu kabul edilmiştir.

Şekil 1. Afet Etki Modeli (Kaynak: Lindell ve Prater, 2000'den akt. Lindell, 2013:799)

Afet öncesi koşullar olarak ifade edilen ilk boyut, tehlikeye maruz kalma, fiziksel ve sosyal incinebilirlik olarak üç alt başlığı içerirken; acil durum yönetimi müdahaleleri şeklinde isimlendirilen ikinci boyutta ise tehlike azaltma, acil durum hazırlıklı olma, iyileşmeye hazırlı olma süreçleri yer almaktadır. Son olarak olaya özgü koşullar boyutunda tehlike olayı, hazırlıksız olmaktan kaynaklanan afet tepkisi, hazırlıksız olmaktan kaynaklanan afet iyileşmesi dikkat çeken başlıklar olmaktadır. Tehlikelere maruz kalma durumu, insanların belirli coğrafi alanları işgal etmesi ile yakın ilişki içinde bulunmaktadır. Dere yataklarını yerleşim alanı olarak belirleme bu duruma örnek olarak verilebilir. Buna ek olarak, fiziksel incinebilirlik başlığı da kendi içinde alt bileşenlere sahip bulunmaktadır: insan incinebilirliği (yaşam kaybı ve yaralanmalar), tarımsal incinebilirlik (tarım alanlarının zarar görme potansiyeli), yapısal incinebilirlik (alt yapı hizmetleri, bina kalitesi vb.) bu başlıklar içinde ilk sıralarda yer almaktadır. Tüm bu süreçler ise, fiziksel ve sosyal etkileri ortaya çıkarmakta ve/veya var olan fiziksel ve sosyal koşullardan etkilenmektedir. Bahsi geçen fiziksel etkilere ölüm, yaralanma ve taşınır taşınmaz malların zarar görmesi örnek olarak verilebilir. Sosyal etkiler ise, psikososyal etki (olumlu ya da olumsuz yönlerde kişiler arası ilişki biçimlerine afetlerin etkisi bu başlık altında yer almaktadır), demografik etkiler (nüfusun nicelikse ve niteliksel olarak afet nedeni ile değişime uğraması gibi), ekonomik etkiler (iş kaybı, kaynak kaybı vb), politik etkiler (politik sisteme güvenin azalması, politik düzenin kırılması vb.) başlıklarını içermektedir. Burada unutulmaması gereken en önemli nokta, tüm bu fiziksel ve sosyal etkilerin hem kendi aralarında hem de daha önce belirtilen üç etki boyutu ile karşılıklı olarak etkileşim içinde olduğudur.

İklim değişikliği ve küresel ısınma, afet ve risk ile ilgili tartışmalar açısından ele alındığında, gerçekleşen ve gerçekleşme potansiyeli olan etkileri bakımından afet riski ve afet olarak kavramsallaştırılabilir. Ancak geleneksel afet tanımlamalarından ayrı olarak, iklim değişikliği ve küresel ısınmanın uzun süredir devam eden ve etmesi beklenen bir olgu olduğunu afet çalışmaları ile ilgili analizlerde dikkate almak

gerekmektedir. Bu nitelik, her iki olgunun yol açacağı gelecekteki riskler hakkında tahmin edilebilme ve bununla ilişkili olarak hesaplama yapılabilme olanağını bilim ve politik alanlarda faaliyet gösteren farklı kesimlere sağlamaktadır. Afet ve afet riski yönetimi anlayışları, bu duruma örnek olarak verilebilir. Beck'in (2012) kavramsallaştırması ile birinci moderniteye ait olan bu özelliklere ek olarak her iki olgu henüz tahmin edilemeyen ve dolayısı ile hesaplanamayan etkileri de bünyesinde barındırmaktadır. Ulus devlet sınırlarını aşarak küresel ölçekte etkisi olan bu iki olgu ile başa çıkmak için yine Beck'in (2012) ifadesi ile yeni bir yönetim anlayış ve pratiğini gerektirmektedir.

İklim değişikliğinin son on yıllarda yoğun bir şekilde deneyimlenmesinin sonuçlarından biri olan küresel ısınmanın problem olarak değerlendirilmesi ile ilgili olarak Desonie (2008) sıcaklığın artması ile gerçekleşebilecek olan sorunlara dikkat çekmektedir. Söz konusu sorunların bağlantıları, entropi olarak da isimlendirilebilecek olan doğanın dengesinin, kendisini oluşturan parçalara bağımlılığını dile getiren ekolojik zincir kavramını bir kez daha hatırlatmaktadır: Bitki ve hayvan türlerinin yok olması ya da değişen iklim koşullarına göre farklılaşması, bu varlıkları, sağlık, barınma, beslenme gibi yaşamsal ihtiyaçlarını karşılamak üzere kullanan insanları ve insan birlikteliklerini olumsuz yönde etkileyecektir. Modern tarım ve insan yerleşim alanları iklimde meydana gelebilecek en ufak değişikliklerden bile büyük ölçüde etkilenebileceklerdir. Sanayileşmenin getirdiği iyiliklere odaklanan modern toplumdan, kötülüklerin ve zararların paylaşımına odaklanan Risk Toplumu'na geçişi bu örnekte bir kez daha görmek mümkündür. Buzulların erimeye başlaması, kışların giderek kısalması ve şiddetini azaltması, ormanların yok olmaya başlaması, afet riskini taşıyan doğa olaylarının giderek yaygınlaşmasını da beraberinde getirmektedir.

İster Dünya Risk Toplumu isterse Antroposenik İklim Değişikliği olarak anılsın, iklim değişikliği ve küresel ölçekte eşitsizlik sorunlarını daha da derin hale getirmektedir. Ortaya çıkış süreçleri bakımından ele alındığında kuzey merkezli olan bu olgu, küresel ölçekteki hiyerarşik yapılanma nedeni ile güneyde yer alan toplumlara daha fazla etkilemektedir. Ağır sanayinin küresel işbölümünde güneye kayması ekosistem olarak yerkürenin bozulmasının önüne geçmese de, ağır sanayinin etkilerinin yoğun bir şekilde güneyde deneyimlenmesini beraberinde getirmektedir. Buna ek olarak, ekonomik sermayenin düşüklüğü, bununla ilintili olarak sosyal ve kültürel sermayenin çevre sorunları ile başa çıkmada yetersizliği politik alandaki kısa dönemli ve istikrarsız politikalar ile birleştiğinde güneyde yer alan toplumların incinebilirliğinin artmasına yol açmaktadır. Küresel ölçekte hissedilen ekolojik sorunların üstesinden gelmek amacı ile Beck'in (2012) demokratik yönetim önerisi, statükonun bozulmasını istemeyen yerel ve küresel güç kesimleri tarafından dikkate alınmamaktadır. Bunun sonucunda ise sosyal adaletin kurulması giderek güçleşmekte ve risklerin eşitsiz dağıtımı yeniden pratik edilmektedir.

V.Sonuç ve Öneriler

Bununla birlikte, ilişkisel sosyolojinin önemli isimleri arasında yer alan Depelteau (2015), sosyal gerçekliğin tüm boyutu ile analiz edilemeyeceğini, daha ziyade

parçalarının ele alınabileceğini dile getirmektedir. Bu yazıda ele alınan iklim değişikliği ve küresel ısınma olgularının, oluşum nedenleri ve sonuçları itibari ile durağan değil; süreğen bir nitelik gösterdiği kabul edilmekte ve bu sürekliliğin bütünü ile ele alınmasının Depelteau'nun (2015) bakış açısına dayanılarak mümkün olmadığı kabul edilmektedir.

Dryzek vd.(2011), insan, sosyal, politik ve ekonomik sistemlerin tarih boyunca karşı karşıya kaldığı en önemli problem olarak iklim değişikliğini kabul etmektedirler. Risklerin ve belirsizliklerin yaygın olduğu bu durum, ekonomik dalgalanmalara, bilime kuşku ile bakmaya, politikanın karmaşıklık içinde olmasına, psikolojik düzeyde çıkmazlara neden olmaktadır. Karmaşık ilişki ağı içindeki bu sorunlar sürekli olarak birbirlerini beslemektedir. Bu sorunla karşı karşıya kalan insan onunla başa çıkmaya ve kendini iklim değişikliğinin sonuçlarına adapte etmeye çalışmaktadır. Beck'in (2002) Dünya Risk Toplumu ile ilgili olarak dile getirdiği "bilmediğimiz şeyin ne olduğunu bilmemekteyiz" argümanına benzer şekilde, iklim değişikliği ve küresel ısınmanın yoğun olarak deneyimlendiği 21.yy'da sosyal, politik ve ekonomik alanlardaki temel soru "nasıl hareket edelim" olmuştur. Bilemediğimiz ne olduğunu bilemediğimiz sorunlara yol açma potansiyeline sahip iklim değişikliği, politikacılar dahil toplumun farklı kesimlerini çözüm konusunda cevapsız bırakmaktadır.

İklim değişikliği ile ilgili gerek ulusal, gerekse uluslararası girişimlerin erken dönemlerinde (1990 ve 2000'li yılların başlangıçlarında) vurgu afet yönetiminin önemli aşamalarından biri olana "azaltma" üzerine iken; son tartışmalar "adapte olma"nın olanaklılığına odaklanmaktadır (Adger vd.,2009). Farklı bir deyişle, küresel ısınmaya yol açan faktörlerin kullanımının azaltılmasından, iklim değişikliği nedei ile dönüşen koşullara uyum sağlama tartışmalarına doğru bir eğilim söz konusudur. İklim değişikliğine adapte olma ile ilgili çağdaş söylemin iki odak noktası olduğunu belirten yazarlar, ilk odak noktanın "adapte olma sürecinin nasıl hızlandırılacağı ve genişletileceği" üzerine iken; diğer vurgunun "söz konusu adaptasyonun sınırlarının ne olduğu" sorusuna cevap bulmaya çalışmaktadır. Başarılı bir adaptasyonu sınırlayan unsurlar ile ilgili olarak yazarlar dört unsura dikkat çekmektedirler: Herkes için aynı sınırlar söz konusu değildir. Aynı amaç için çalışan aktörlerin ulaşma yollarını farklı şekilde yorumlamaları söz konusudur. Bu nedenle bu çeşitliliğin önemi kabul edilmelidir. Buna ek olarak, iklim değişikliğinin gelecekteki etkileri konusunda kesin bilginin olmaması, adaptasyon sürecinin ertelenmesine neden olabilmektedir. Riskin tanımı ile ilgili kültürel farklılıklar da bir diğer unsur olarak kabul edilmektedir. Bu etmenleri dikkate alarak kurgulanan adaptasyon politikalarının sürdürülebilirliği daha yüksek bir olasılık olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kaynaklar

Adger, W.N., Dessai, S., Goulden, M., Hulme, M., Lorenzoni, I., Nelson, D.R., Naess, L. O., Wolf, J. ve Wreford, A. (2009). Are There Social Limits to Adaptation to Climate Change?. *Climatic Change*, 93,335–354

- Beck, U. (2002). The Terrorist Threat World Risk Society Revisited. *Theory, Culture & Society*, 19,39–55
- Beck, U. (2012). Living and Coping with World Risk Society: The Cosmopolitan Turn, Çevrimiçi Erişim Adresi: www.gorby.ru/userfiles/ulrich_beck_final_version_moscow.pdf. 07.Çevrimiçi Erişim Tarihi: 02.2016
- Benson, C. ve Twigg, J. (2004). ‘Measuring Mitigation’ Methodologies for Assessing Natural Hazard Risks and the Net Benefits of Mitigation A Scoping Study. Çevrimiçi Erişim Adresi: [http://www.reliefweb.int/rw/lib.nsf/db900sid/OCHA-6BCM2U/\\$file/Measuring_Mitigation_report.pdf?openelement](http://www.reliefweb.int/rw/lib.nsf/db900sid/OCHA-6BCM2U/$file/Measuring_Mitigation_report.pdf?openelement). Çevrimiçi Erişim Tarihi: 12.03.2016
- Brauch, H.G. ve Spring, U.O. (2011). Introduction: Coping with Global Environmental Change in the Anthropocene, iç. *Coping with Global Environmental Change, Disasters and Security Threats, Challenges, Vulnerabilities and Risks* (Ed. H.G. Brauch, U.O. Spring, J. Grin, P.Kameri-Mbote, B.Chourou, P.Dunay,J.Birkman) Berlin:Springer
- Buttel, F.H. (2003). ‘Environmental sociology and the exploration of environmental reform’, *Organization and Environment*, 16(3), 306–44.
- Catton, W.R. ve Dunlap, R.E. (1980). A New Ecological Paradigm for Exuberant Sociology. *American Behavioral Scientist*, 24,15-47
- Desonie, D. (2008). *Climate: Causes and Effects of Climate Change*, New York: Chelsea House.
- Depelteau, F. (2015). Relational Sociology, Pragmatism, Transactionsand Social Fields, *International Review of Sociology*, 25(1), 45-64.
- Dryzek, J.S, Norgaard, R.B. ve Schlosberg, D. (2011). Climate Change and Society: Approaches and Responses, iç. *The Oxford Handbook of Climate Change and Society* (Ed. J.. Dryzek, R. B. Norgaard, D. Schlosberg), Oxford University Press: Oxford.
- Duncan, O.D. (1961). From Social System to Ecosystem. *Sociological Inquiry*, 31, 140–9.
- Dunlap, R.E. ve Marshall, B.K. (2007). *Environmental Sociology*, iç. *21st Century Sociology: A Reference Handbook* (C.D. Bryant ve D.L.Peck, Ed.), California: Sage.
- Fisher, D. R. (2003). Global and Domestic Actors within the Global Climate Change Regime: Toward a Theory of the Global Environmental System, *International Journal of Sociology and Social Policy*, 23(10),5–30.
- Fritz, C.E. (1961). Disaster, iç. *Contemporary Social Problems* (R. Merton ve R. Nisbet Ed.), New York: Harcourt, Brace and World Inc.

- Hannigan, J. (2006). *Environmental Sociology*, London: Routledge.
- Kumar, G.S.J. (2000). Disaster Management and Social Development. *International Journal of Sociology and Social Policy*, 20, 66–81.
- Latour, B. (1993). *We Have Never Been Modern*. Cambridge, MA:Harvard University Press.
- Lindell, M.K. (2013). Disaster Studies, *Current Sociology Review*, 61(5-6), 797-825.
- Lockie, S. (2004). Social Nature: the Environmental Challenge to Mainstream Social Theory, iç. *Controversies in Environmental Sociology*, (ed. R. White), Cambridge: Cambridge University Press
- Mileti, D. S. (1999). *Disasters by Design: A Reassessment of Natural Hazards in the United States*, Washington: Joseph Henry Press.
- Moss, J. (2009). Introduction, iç. *Climate Change and Social Justice* (Ed. J.Moss) Melbourne: Melbourne University Press.
- Murphy, R. (2004). Disaster or Sustainability: The dance of Human Agents with Nature's Actants, *The Canadian Review of Sociology and Anthropology*,
- Murphy, R. (2011). The Challenge of Anthropogenic Climate Change for the Social Sciences, *International Review of Social Research*, 1(3),167-181
- Odabaş, Z. Y. (2010). *Sürdürülebilir Afet Yönetimi ve Kadın*, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları
- Park, R.E. (1952). *Human Communities: The City and Human Ecology* , New York: The Free Press
- Redclift, M. (1986). Red and Green: Redefining the Environmental Crisis in the South', iç. *The New Politics of the Environment* (Ed. J. Weston), London: Pluto Press.
- Ritzer, G. (2014). *Toplumun McDonaldlaştırılması*, İstanbul: Ayrıntı
- Schnaiberg, A. (1980). *The Environment: From Surplus to Scarcity*, New York: Oxford University Press
- Silver, J. (2008). *Global Warming and Climate Change Demystified*, New York: McGrawHill
- Spaargaren, G. ve Mol, A.P J. (1992). Sociology, Environment and Modernity: Ecological Modernization as a Theory of Social Change, *Society and Natural Resources*, 5, 323–344.
- Stalling, R.A. (1997). *Sociological Theories and Disaster Studies*, Çevrimiçi Erişim Adresi: <http://www.udel.edu/DRC/preliminary/249.pdf>.Çevrimiçi Erişim Tarihi: 10.02.2016